

**MEHNATDA YOSHLARNING EKOLOGIK MADANIYATI BILAN
AXLOQIY-ESTETIK ONG IMKONIYATLARI DIALEKTIKASI**

DOI: 10.5281/zenodo.11122905

Xushvaqto'v Alisher Ashirboy o'g'li

Respublika ma'naviyat va marifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchi tadqiqotchisi

Annotatsiya Maqolada yoshlarning tabiatga axloqiy-estetik munosabati va uning ekologik madaniyat bilan integratsiyasi, bevosita tarbiya masalalari bilan bog'liq jarayon. Ma'lumki, tarbiyaning bosh vazifasi inson borlig'ini kamol toptirishdan iborat. Zero, axloqiy, estetik, ma'rifiy, huquqiy, iqtisodiy, siyosiy kabi barcha ta'lim-tarbiya shakllarida insonni tarbiyalash muammosi yotadi. Ularning har biri, o'zining tadqiqot predmetidan kelib chiqib, inson tarbiyasiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Insonning ekologik madaniyati esa uning axloqiy va estetik tarbiyasi bilan bog'liq, jarayon hisoblanadi. Axloqiy tarbiya jamiyatda insonni faol shaxs bo'lib, yetishuvda zarur hisoblangan uzluksiz jarayon bo'lib, u insonni ijobiy fazilatlarini boyitishga, salbiy illatlardan xalos etishga xizmat qiladi. Ma'lumki, fazilatlar nafaqat insonning, balki jamiyatning ma'naviy boyligi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Axloqiy-estetik tarbiya, aqliy mehnat, jismoniy faoliyat, ekologik inqiroz, ekologik madaniyat, amaliyot, dialektika, munosabat, atrof-muhit, texnika, o'zlikni anglash, axloqiy ong, noosfera, mehnatsevar, axloqiy pok, estetik did, vijdonli, estetik baho, axloqiy normalar iste'moli va targ'iboti.

Mehnat qilish jarayoni, insonning amaliyotdagi har qanday faoliyatini o'zida ifoda etadi. U jismoniy va aqliy ko'rinishda amalga oshishi bilan, insonni maqsadli faoliyatini o'zida ifoda etadi. Hozirgi vaqtga kelib, dunyo jamoatchiligi o'rtasida axborot olish imkoniyatlari ko'lamining kengayishi, yoshlarimizni milliy axloqiy-estetik jihatdan tarbiya imkoniyatlarini kuchaytirishga bo'lgan ehtiyoj, muhim ahamiyatga molik. Shunga ko'ra, yoshlarda ekologik madaniyatini ilmiy tadqiq etish bizlardan, nazariy, metodologik va amaliy vazifalarni amalga oshirishni taqoza qiladi.

XIX-XX asrlarga kelib insoniyat, tabiiy boyliklardan imkon qadar, ko‘proq manfaatdor bo‘lish maqsadida, qazilma boyliklarga keng qamrovli hujum boshladi. Natijada tabiiy muvozanat buzildi. Insonlar tabiiy resuslardan, betartib foydalanishi oqibatida, ekologik inqiroz yuzaga keldi. Yoshlar ongida ekologik ongi va madaniyatini rivojlantirish hozirgi vaqtda ekologik inqirozni, oldini olishning eng samarali yo‘li hisoblanib, davlatimiz oldida turgan dolzarb bo‘lgan vazifalaridan biridir. Shuningdek o‘z mohiyatiga ko‘ra ekologik madaniyat- inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatni tiklanishiga ma’sullik bilan qarab, mavjud ekologik bilimlarga tayanib, kun kelib ekologik madaniyatning tantanasiga ishonib, ekologik faoliyatda faol ishtirok etuvchi insonning yashash tarzini o‘zida ifodalaydi.

“Ekologik madaniyat uchta bir-biridan ajralmas tarkibiy qismlarga ega. Bular birinchidan, ekologik bilimlar-ekologik onglik tarzida namoyon bo‘ladi va insonning ekologik vaziyatning holatini to‘g‘ri anglashiga ta’sir qiladi. Ikkinchidan, Ekologik e’tiqod shaxsning atrof-muhitdagi ekologik muvozanatni saqlay olishga bo‘lgan qat’iy ishonchi (bu Ekologik madaniyatning va Ekologik faoliyatning tantanasiga ishonch-e’tiqod shaklida namoyon bo‘ladi), Uchunchidan, Ekologik faoliyat-shaxsning Ekologik halokatlarning oldini olish jarayonida bevosita ishtirok etishi (bu tabiatni va inson yashaydigan muhitdagi muvozanatni asrash uchun faol harakat qilish shaklida namoyon bo‘ladi).”¹[1]

Ekologik madaniyat bir zumda shakllanmaydi. Avvalo ekologik bilimlarning shakllanishi va bu bilimlarning mohiyatini anglab yitish jarayonida vujudga keladi. Shundan so‘ng, shaxsda ekologik o‘zlikni anglash boshlanib, natijada insonning ekologik e’tiqodini vujudga keltiradi. Ekologik e’tiqodga ega bo‘lgan shaxsgina ekologik faoliyatda, ongli tarzda ishtirok etadi. Ekologik muvozanatni his qilish, jarayoni ham o‘ta murakkab jarayondir.

“Tabiat-jamiyat” Ekologik sistemasi ko‘p tarmoqli, nochiqli rivojlanuvchi murakkab sistemadir. Bu sistemada fluktuatsion o‘zgarishlar ham, bifurkatsion

¹ To‘rayev B.O. Ijtimoiy falsafa satsiologiya milliy g‘oya va publistika.-T.: O‘zbekiston. 2015.289.b

jarayonlar ham uchraydi. Kutilmagan tasodifiy turtkilar ham ekologik muvozanatni halokatli tarzda izdan chiqarishi mumkin. Shu tufayli, ekologik muvozanatni sinergetik tafakkur vositasidagina anglab, tushunish mumkin. Demak ekologik madaniyat sinergetik tafakkurga tayanadi. Bu quydagicha

Birinchidan, esa Ekologik sistema o‘zini-o‘zi sozlovchi, takomillashtiruvchi, rivojlantiruvchi sistemadir. Shunga mos ravishda, ekologik madaniyat ming yillar maboynida shakllanib, sayqallanib kelgan. Bu madaniyat dastlab, qalb ekalogiyasi tarzida namoyon bo‘ladi. “Avesto”-dagi ezgu niyat, ezgu so‘z va ezgu amal tamoyili ham, anashu qalb, ekalogik madaniyatning ifodalanishidir. Shundan keyingi, ekologik madaniyat, inson amaliyotida ham, aks etib borgan.

Ikkinchidan, Ekologik madaniyat inson axloqiy kamolotining bir namoyishi bo‘lib, axloqiy kamolotga intilmagan insonda ekologik madaniyat ham shakllanmaydi.

Uchinchidan, Ekologik madaniyat ijtimoiy taraqqiyotning yuqori cho‘qqisida vujudga keladi. U ijtimoiy hodisadir. Ekologik madaniyat ijtimoiy muhitning, ijtimoiy munosabatlari ta’sirida insonning jismoniy va aqliy mehnat qilish jarayonida voyaga yetadi.

To‘rtinchidan, Ekologik madaniyat insonni ezgulikka boshlovchi stimul, hisoblanadi. Jamiyatning ijtimoiy boshqaruvida ekologik madaniyat muhim rol o‘ynaydi. Ekologik madaniyatga ega insonlar jamiyat ravnaqi yo‘lida boshqarish osonroq kechadi.

Beshinchidan, Ekologik madaniyat, insonning estetik didi bilan chambarchas bog‘langan. Yuksak estetik did sohibida, ekologik madaniyat qaror topadi. Bunday insonlarning kuzatuvchanligi tabiat va jamiyat o‘rtasida bo‘ladigan nozik o‘zgarishlarni ham yaxshi payqaydigan insonlar bo‘lishadi.

Oltinchidan, Ekologik madaniyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyati bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, ekologik madaniyatga ega bo‘lgan inson ekologik muvozanatni buzuvchilarga doir huquqiy choralarni qo‘llashni yaxshi bilishadilar. Ekologik muvozanatni saqlash va ekologik xavfsizlikka oid, milliy va xalqaro huquq

normalaridan yaxshi xabardod bo‘ladi va ularni o‘z o‘rnida qo‘llay oladi. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirib aytganda, mehnat jarayonida insonning ijtimoiy ong shakllari uyg‘un bo‘lib, uning maqsadli faoliyatida ko‘rinadi.

Shaxsning tabiatga axloqiy-estetik munosabati va uning ekologik madaniyat bilan integratsiyasi, bevosita tarbiya masalalari bilan bog‘liq jarayon. Ma‘lumki, tarbiyaning bosh vazifasi inson borlig‘ini kamol toptirishdan iborat. Zero, axloqiy, estetik, ma‘rifiy, huquqiy, iqtisodiy, siyosiy kabi barcha ta‘lim-tarbiya shakllarida insonni tarbiyalash muammosi yotadi. Ularning har biri, o‘zining tadqiqot predmetidan kelib chiqib, inson tarbiyasiga o‘ziga xos ta‘sir ko‘rsatadi. Insonning ekologik madaniyati esa uning axloqiy va estetik tarbiyasi bilan bog‘liq, jarayon hisoblanadi.

Axloqiy tarbiya jamiyatda insonni faol shaxs bo‘lib, yetishuvida zarur hisoblangan uzluksiz jarayon bo‘lib, u insonni ijobiy fazilatlarini boyitishga, salbiy illatlardan xalos etishga xizmat qiladi. Ma‘lumki, fazilatlar nafaqat insonning, balki jamiyatning ma‘naviy boyligi hisoblanadi. Jamiyatda axloq normalari bilan faoliyat belgilaydigan fazilatli kishilarning ko‘payishi, ekologik madaniyatning rivojlanishiga hamda taraqqiyotiga ta‘sir ko‘rsatadi va ekologiya sohasidagi bilimlarning shakllanishini tezlashtiradi.

“Mehnatning estetik jihatdan to‘laqonli bo‘lishi avvalo obyektiv omil- ishlab chiqarish jarayoniga ham bog‘liq. Albatta, bu o‘rinda mehnatkashlarning madaniyati, axloqi, estetik did masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Eng yuqori va ilg‘or texnologiya ham did, mahorat, madaniyatga ega emas. Uni inson boshqaradi va inson didi, mahorati, madaniyati mehnat mahsulida o‘z ifodasini topadi. Texnika taraqqiyoti ishchini og‘ir jismoniy mehnatdan xolos etsada, lekin ruhiy-axloqiy ma‘suliyatini kuchaytiradi.”²[2]

Axloq va odob normalari, ta‘lim-tarbiya asosida shakllanadi. Shu sababli ham insonda tabiiylikka nisbatan ijtimoiylikka, bo‘lgan intilish kuchlidir. Ta‘lim-tarbiya, imkoniyatlarini rivoj topib, insonlar o‘rtasida bo‘ladigan ijtimoiy munosabatlarning

² Madaeva va boshqalar, Falsafa. O‘quv qo‘llanma.T.:2019.509.b.

shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim-tarbiya insonlarning o'zaro xatti-harakatlarini, ma'lum darajada sistemaga solib, insonlarning amaliy faoliyatini tartibli holatga keltiradi.

Shu bois axloqiy tarbiya, jamiyatda quyidagi vazifalarni belgilaydi:

Birinchidan-Insonlarning yuksak axloqiy g'oyalarga sodiqligini ta'minlaydi.

Ikkinchidan-Sha'n va qadr-qimmat, mehr-muhabbat, o'zaro hurmat, eozlash kabi oliy axloqiy sifatlarni qaror toptiradi.

Uchunchidan-Yoshlarni axloqon pok, ma'nan boy, vijdonli, iymon-e'tiqodli, qilib tarbiyalashda asosiy rol o'ynaydi.

To'rtinchidan - Axloqiy normalar va qadriyatlarni jamiyat ma'naviy hayotida amal qilishini ta'minlab, o'z fikriga ega bo'lgan, insonlar jamoasini vujudga keltiradi.

Beshinchidan-Bunday jamoa a'zolarining har qanday xatti harakati, tabiatga inson munosabatining uyg'un holatda kechishini taminlaydi.

Oltinchidan-Jamiyatdagi bunday kishilarning faoliyatida, axloqiy ong bilan, ekologik madaniyat birgalikda shakllanib boradi.

Inson kamoloti ko'p qirralidir. Uning donoligi, buyukligi, avvalo, ma'naviy kamolot darajasi bilan belgilanadi. Ma'naviyatli yuksak insonlargina, o'zining aql-zakovatining kuchi bilan, tabiat va jamiyatda tez-tez sodir bo'lib turadigan muammolarga oqilona munosabatda bo'lib ularni ilmiy o'rganib yechishga harakat qiladi. Chunki inson o'z atrofidagi odamlar ta'sirida, kamolotga erishadi. Zotan, inson tabiatning bir qismi bo'lib, undagi muammolardan chetda turolmaydi.

Abdulla Avloniy axloqqa shunday ta'rif beradi: "Axloq, bu-xulqlar majmui. Xulq esa, ezgulik yoxud razillikning muayyan bir insonda namoyon bo'lish shakli. Binobarin, har bir xulq ezgulik va oliyanoblikning yoki razillikning badbinlikning timsoli. Shu jihatdan ular yaxshi va yomonga bo'linadilar. Lekin bular kishida o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Ularning shakllanishi uchun ma'lum bir sharoit, tarbiya kerak. Kishilar tug'ilishidan yomon bo'lib tug'ilmaydilar. Ularni muayyan sharoit

yomon qiladi. Demak, hamma narsa tarbiyaga bog‘liq. Tarbiya yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir”³[3]

Jamiyat taraqqiyotini inson ma’naviy kamoloti bilan bog‘lashga bo‘lgan intilish, hamma tarixiy davrlarga xosdir. Inson ma’naviy kamolotining muayyan bosqichlarida diniy e’tiqodlar, ma’naviy muhitni barqarorlashtirib turuvchi muhim omil ekanligi, insoniyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida ko‘p marta isbotlangan. Birgina misol sifatida, islom dinida, jamiyat hayoti uchun nihoyatda katta ahamiyatga ega bo‘lgan, axloq va huquq mezonlarini Ollohning irodasi, jannat rohati-yu, do‘zah azobi, bilan bog‘lab, inson shu’uriga, imon–e’tiqodiga singdirish maqsadi, qanchalik katta o‘rin egallaganligini ko‘rish mumkin.

Mustaqillik yaratgan sharoitlar tufayli yosh avlod ongida, yangi mustaqillik g‘oyalarni singdirish orqali, ularda axloqiy-estetik tarbiyaga asoslangan ekologik madaniyatni shakllantirish mumkin. Buning uchun oddiy istakni o‘zi yetarli bo‘lmay, balki insondan muayyan darajada ma’naviy saviya ham kerak. Bu saviyani shakllantirish aniq tarbiyaviy, ma’rifiy ishlarning maqsadi hisoblanadi. Yoshlarni mavjud sharoit va vaziyatga moslashtirish bilan emas, balki istiqloq bergan ne’matlardan ijobiy foydalanib, tabiat go‘zalliklaridan zavqlanishlari uchun, ularni faollikka chaqirish zarur. Har qanday tarbiyadan ko‘zlangan bosh maqsad barkamol avlodni tarbiyalashdir.

Zero jamiyat hayotida axloqiy va estetik ongini o‘stirishga qaratilgan tarbiya jarayoni, insonning shaxs bo‘lib yetishuvini ta’minlaydigan uzluksiz jarayon bo‘lib, yosh avlodning ekologik madaniyatini rivojlantirish, ularga har tamonlama ilmiy asoslangan diniy va dunyoviy bilimlarni berish bilan, yoshlarimizni ijodiy fikrlashga o‘rgatish lozim. Go‘zal fazilatlar insonga xos narsa, faqat uning mulki bo‘lmay yaxshi insoniy fazilatlar jamiyatning boyligi, umuminsoniy ma’noga ega bo‘lgan qadiriyaat hisoblanadi. Ijobiy fazilatga ega bo‘lgan kishilar, tabiat go‘zalligiga o‘z hissalarini qo‘shib undan bahra oladilar. Bu uzluksiz jarayon esa ekologik bilimlarning

³ Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 1-Jild.-T:Ma’naviyat. 2006 .31-32.betlar

rivojlanishini tezlashtirib, ekologik ong va estetik ongni shakllanishiga olib keladi. Faylasuf olim Erkin Yusupovning fikricha: “Axloq borasida tubanlashish oson, lekin yuksalish qiyin, axloqiy bo‘hronga qarshi kurashishdan ko‘ra uning oldini olish oson. Qayta ayoqqa turish qiyinligini anglagan kishi yiqilmaslikka harakat qiladi”⁴[4]

Inson bu yorug‘ olamga, shunchaki kelmaydi. Hazrat Navoiy ta’biri bilan aytganda, inson olamga kamolotga erishish uchun keladi. Shunday ekan komillikka tomon yo‘nalish, bevosita mehnat qilish orqali, ma’naviylik tomon borish demakdir.

Shu o‘rinda “komillik” tushunchasiga to‘xtab o‘tishni maqsadga muvofiq, deb bilamiz. Ma’lumki, «komillik» tushunchasining xilma-xil talqinlari bor. Diniy ta’limotlarda komillik timsoli sifatida, haq nazarda tutiladi. Insonning kamolotga erishuvi haqqa talpinishidir. “Hujjatul Islom” Imom Abu Homid al-G‘azzoliy «Kimyoi saodat» asarida yozadilar: «Inson farishta va hayvonlar orasidagi mahluqdir. Hayvon rivojlanmaydi, chunki uning kamolotga intilish quvvati yo‘q. Farishta ham rivojlanmaydi, chunki uning o‘zi pok ilohiy nurdan iborat, Chunki faqat insonlardagina rivojlanish, va ruhiy kamolot hislati mavjud».⁵ [5]

Demak insonni tarbiyalash, uchun ulardan moddiy-hayvoniy xirslar o‘rniga, ilohiy-rahmoniy sifatlarni ko‘paytirish lozim. Komil inson-jamiyki insonlarning haqiqatidir, ya’ni odamiylar odamiysidir. Najmiddin Komilov aytganidek, “Komil inson-bir ideal, barcha dunyoviy va ilohiy bilimlarni egallagan, ruhi mutloq ruhga tutash, fayzu karomatdan serob, siyratu-siyрати saranjom, qalbi ezgu tuyg‘ularga limmolim pokiza zot.”⁶[6]

Aziziddin Nasafiy komil insonga ta’rif berib yozadi: “Bilgilki, komil inson deb shariat va tariqat va haqiqatda yetuk bo‘lgan odamga aytadilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: bilgilki komil inson shunday insondirkim, unda quyidagi to‘rt narsa kamolga yetgan bo‘lsin: yaxshi so‘z, yaxshi fe‘l, yaxshi axloq va maorif.”⁷[7]

⁴ Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari.-T.:Universitet. 1998.82.b

⁵ Komilov N. Komil inson haqida to‘rt risola.-T.:O‘zbekiston 1997. 172.b

⁶ Komilov N. Tasavvuf. Birinchi kitob. -T.:Yozuvchi.1996. 42.b

⁷ Komilov N. Komil inson haqida to‘rt risola.-T.:O‘zbekiston 1997. 147.b

Aziziddin Nasafiy kamolotning belgisi sifatida, ikki narsani asos qilib olgan. Bularning bir-axloq bo'lsa, ikkinchisi- o'z-o'zini tanish. Bu ikki tushuncha inson mehnat faoliyatida o'z ifodasini topadi. Shu tariqa, komil insonning o'ziga xos axloq qoidasi ishlab chiqilgan bo'lib, bu sifatlarga ega bo'lish har bir odamni, tabiatga axloqiy munosabatda bo'lishi deb qarash mumkin. Yana shuni ta'kidlash lozimki, o'rta asrlardagi yaxshi axloq, komil inson haqidagi tushunchalar nisbiy xarakterga ega. Ammo, masala qanday qo'yilishidan qat'i-nazar, ekologik, axloqiy-estetik bilimlarga ega bo'lgan komil inson haqidagi g'oyalar, katta ijtimoiy-axloqiy ahamiyatga egadir.

Inson to'g'ri tarbiya topmasa, uning xatti-harakatlari tabiatga zarar keltiradi. Hazrat Mirzo Abdulqodir Bedil ta'kidlaganlaridek, "Agar me'mor dastlaki g'ishtni to'g'ri qo'ymasa, devor yulduzlarga yetsa ham qiyshiq bo'lib qolaveradi". Bundan ko'rinib turibdiki, tabiatda yuzaga kelayotgan barcha muammolar yechimi ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk kishilarning fidokorona, halol va to'g'ri mehnati, imon-e'tiqodi asosida vujudga keladi va hamkorligi, orqali ro'yobga chiqadi.

"Gedonizm Etika nazariyasidagi axloqiy talablarni asoslash tomoyili bo'lib, unga ko'ra huzur-halovat keltiruvchi va azob uqubatdan qutqazuvchi narsa yaxshilik deb, azob-uqubat keltiruvchi narsa esa yomonlik deb ta'rif qilinadi. U axloq tamoyili sifatida kishilarga dunyoning shod-xurramliklariga, o'zlari va barcha uchun yuksak rohat-farog'at olishga intilishni buyuradi."⁸[8]

Ekologik va axloqiy estetik tarbiyani shakllantiradigan, hamda uni mustahkamlaydigan bir qator vositalar mavjud. Ular tabiatni axloqiy va estetik tarbiyaviy asoslari bilan uzviy bog'langan holda, ijodiy yondashuv asosida qaror topadi. Ekologik, axloqiy va estetik tarbiya vositalarining bir qismi, an'anaviy tarbiya vositalari bo'lsa, yana bir qismi zamonaviy vositalardir. Odatda har ikki turdagi vositalardan ijobiy foydalana bilish esa jamiyat taraqqiyotini ta'minlab tabiiy resuslardan oqilona foydalanish malakasini vujudga keltiradi.

⁸ Davronov Z., Shermuxamedova N., Fayzixojayeva D., Nurmatova M., Husanov B., Qahhorova M., Sultanova A. Falsafa (I qism) Darslik.-T.: "Fan va texnologiya", 2019.464.b

Chunonchi, maktabgacha bo‘lgan ekologik, axloqiy tarbiyada ertak va rivoyatlar vositasidagi an’anaviy tarbiyani, o‘yinchoqlar va o‘yinlar vositasida olib boriladi. Bunda bolaning atrof muhitga, yaxshi ko‘z bilan qarash, suvni iflos qilmaslikka, maysalarni yulmaslikka, daraxt shoxlarini sindirmaslikka o‘yinlar yordamida da’vat etiladi. Bolalarda ekologik, axloqiy va estetik ongni shakllantirishda, televidenie, radio, kompyuter, internet, kino san’ati, va qug‘irchoq teatri katta rol o‘ynaydi. Chunki, har qanday tarbiya vositalarini rivojlantirish maqsadida kino filmlarva san’at asarlarini yaratish, ular haqida turli xil ko‘rsatuvlarni tayyorlash, kunlik matbuot eshittirishlarni davomli olib borish insonlarning tabiatga nisbatan bo‘lgan munosabatining, turli ya’ni axloqiy-estetik, va ekologik jihatlarini ochib berilishi, esa endigina mustaqil hayotda o‘z o‘rnini topishga intilayotgan o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi uchun, muhim ahamiyatga molik masala hisoblanadi. Aynan yuqoridagi tarbiya vositalari orqali, ekologik, axloqiy va estetik ong imkoniyatlari bir nuqtada birlashuvi kuzatiladi.

Barkamol avlodni, axloqiy, estetik va ekologik, tarbiya berishda ota-onaning, hamda ustozlarning shaxsiy namunasi ham, katta rol o‘ynaydi. Ota-ona har tomonlama madaniyatli inson bo‘lsa, bu fazilat farzandlarining kamol topishida, muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning yurish-turishida, ularning fe’l-atvorida, kiyinishida, oilada va mahallada, insonlar bilan muomalasida bilinib, o‘z navbatida u tabiatga bo‘lgan munosabatida va atrof-muhitni asrab avaylashida, o‘z ifodasini topadi. Bu fazilatlar, insonning tabiatga bo‘lgan botiniy munosabatining zohiriy ifodasidir. Yoshlarimiz faoliyatida ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun, ta’lim beruvchi tarbiyachilarimizning o‘zlari ham, axloqiy-estetik va ekologik bilimlar bilan qurollanib tarbiyalanishlari kerak. Yoshlarga haqiqiy ekologik ta’lim berishning mohiyati, hayotni o‘zi taqozo etayotgan axloqiy fazilatlarini, yosh avlod vakillarining ongiga, singdirish bilan baholanadi.

Tabiatga nisbatan axloqiy, estetik munosabatda bo‘lishlik bosqichlari, insonlarning mehnat faoliyatlari bilan bir qatorda ular o‘rtasidagi o‘zaro xatti-harakatlaridan va muomalalarida ham sezilib turadi. Axloqiy normalar- barkamol

insonning qalb xazinasidagi eng katta boyligi hisoblanadi. Tildagi chiroyli soʻzlar hamma vaqt ham, dildagi yaxshi niyat, goʻzal maqsadlarning ifodasi boʻlavermaydi. Donishmandlarning “Yuziga boqma, soʻziga boq”-degan hikmatlari ayni haqiqatdir. Muomala esa insonlarni ekologik harakatlarida bir-biriga bogʻlovchi, yaqinlashtiruvchi, tabiatni asrash yoʻlidagi, katta-kichik xayrli ishlarga undovchi fazilatdir. Goʻzal muomalali inson, dilni qanchalik hushnud etsa, aksincha achchiq soʻz, qoʻpol muomalali inson qalbni qora qiladi. Shirin muomalada boʻlish ham katta sanʼat. Shirin soʻz bilan, kishining ishonchi va qalbini egallash mumkin. Soʻz, yuz va koʻz, tilning koʻrki hisoblanadi. Yuqoridagi fikrlardan koʻrinib turibdiki, boshqa insonlarga nisbatan goʻzal va chiroyli muomalada boʻlgan insonlar, tabiat resurslariga ham axloqiy va estetik munosabatda boʻlishadilar.

Yuzaga kelayotgan ekologik muammolarni hal qilish, kishilarning maʼnaviy kamoloti bilan chambarchas bogʻliq, biri ikkinchisini taqozo qiladigan murakkab jarayondir. Shuning uchun ham, yangi Oʻzbekiston sharoitida obod turmushimizning maʼnaviy asosini har doim, barkamol avlodni, axloqiy-estetik tarbiyasi bilan ekologik madaniyatni uygʻun holda rivojlantirish yodda tutishimiz kerak. Taʼlim-tarbiya ishlarining zamirida, barcha davrlarda ham, muayyan manfaatlar bilan bogʻlangan, maqsadlar yotadi. Maʼnaviyat va maʼrifatning mohiyati, uning ahamiyatli tomonlarini oʻrganish va targʻib etishda, taʼlim tarbiya ishlarini toʻgʻri tashkil bilan bogʻliq boʻlgan chora-tadbirlarni oʻz vaqtida amalga oshirishni talab etadi. Har qanday sharoitda ham yoshlarning maʼnaviy kamoloti, ekologik madaniyatini roʻyobga chiqarib, ekologik muomolarning bartaraf etishning maʼrifiy tadbirlar rejasini ishlab chiqishda, oʻz aksini topadi.

Yuksak ekologik ong va madaniyat sohibi, odatda davr uchun, tabiatning buguni va kelajagi uchun oʻta muhim boʻlgan gʻoyalarni, koʻtarib chiqadilar va shu gʻoyalarni amalga oshirish uchun kurash olib boradilar. Tabiatning ochilmagan qirralari kashf qilinar ekan, u maʼnaviy, axloqiy va estetik ong hamda taʼlim-tarbiyaning yangi qirralarini keltirib chiqaraveradi. Axloqiy normalarni takomillashtirishga boʻlgan ehtiyojni sezmaslik esa ekologik bilimlarning tanazzul

belgisidir. Ekologik madaniyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil-bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Prezidentimiz I.A.Karimov ham o'z asarlarida ta'lim-tarbiya haqida shuni ta'kidlaydilar:

“Albatta, ta'lim-tarbiya-ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni, xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya orqali ongni o'zgartirmasdan turib, shaxs ma'naviyatni rivojlantirib bo'lmaydi.”⁹[9]

Bugungi kunda O'zbekiston aholisining 60 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etishini hisobga oladigan bo'lsak, bu islohatlarning roli va ahamiyati o'z-o'zidan tushunarli va ravshan bo'ladi. Shu boisdan kelajak avlodni ekologik, axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalash va yoshlarni tabiatga bo'lgan ratsional munosabatini yanada rivojlantirish uchun, yurtimizda amalga oshiralayotgan islohatlarning bosh maqsadidir. Prezidentimizning «Buyuk davlat, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda o'zining o'tmishi, ulug' qadriyatlari, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan insonlarni tarbiyalashimiz kerak.»¹⁰ [10] degan qat'iy va betakror so'zlarini asos qilib olishimiz lozim.

Ma'naviy-axloqiy jihatdan kamol topgan shaxs, demokratik qadriyatlarni istemolchisi bo'libgina qolmay, ularning faol yaratuvchisi va himoyachisiga aylanadi. Axloqiy tarbiya va estetik madaniyat mushtarakligining ijtimoiy mohiyati ham shunda. Agar, biz bugun yoshlarimizni ona tabiatni asrab avaylash yo'lidagi munosib shaxslar sifatida, tarbiyalashga bel bog'lasak, buyuk istiqlolimiz, va tarqqiyotimiz hamda global ekologik-siyosiy munosabatlarni ijobiy hal etgan bo'lamiz.

Go'zal axloqiy fazilatlarga ega bo'lmagan kishilar, ekologik bilimlarni o'rganishga ham, tabiatga oqilona munosbatda bo'lishga ham, odamlarga foydasi tegadigan kasb-hunarni egallashga harakat qilmaydilar. Birinchi Prezidentimiz

⁹ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. -T.:Ma'naviyat. 2016.61.b

¹⁰ Karimov I.A. «Ma'naviy yuksalish yo'lida». -T.: O'zbekiston. 1998.162.b

I.A.Karimov ham shunday deydi: “Ta’limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta’limdan ajratib bo‘lmaydi-bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi.”¹¹[11]

Yurtboshimiz ta’kidlaganidek, ta’limni-tarbiyadan ajratib bo‘lmaganidek inson mehnat faoliyati davomida to‘plagan bilimlarini o‘zida aks ettiradigan ijtimoiy ong shakllarini bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish inson barkamolligiga putir yetkazadi. Ekologiyaga oid bilimlar, bugungi kunda axloq normalari bilan sug‘orilib rivojlansa, inson va tabiat o‘rtasida vujudga keladigan har qanday muammoning yechimini topish imkoniyatini tug‘uladi.

Bu bilimlarni istemol qiluvchilarning ijtimoiy ong sohalari ham, har tamonlana rivojlanishini, bugun hayotni o‘zi bizdan shuni talab qilmoqda. Faqat insonning aql mehnatini axloq va ma’naviyat bilan oziqlantirish davr talabidir. Xullas, fan ham bevosita, ham bilvosita axloq bilan bog‘liq va aynan shu bog‘liqlik tabiiy-texnikaviy fanlarni insoniylashtirish vazifasini bajaradi”, -degan g‘oyatda o‘rinli fikrni har birimiz ongli mushohida yurutib, anglab olishimiz zarur. Shunday bilimlarimiz asosida shakllangan ma’naviyat, tabiatga bo‘lgan munosabatimiz va amaliy faoliyatimizda o‘ziga xos yo‘nalish, ochib beradi.

Istiqlol g‘oyalariga chuqur e’tiqodli, dunyoqarashi teran, ma’naviyati boy xalqgina, o‘zining buyuk kelajagini bunyod etishga qodir bo‘ladi. Fuqarolari jismonan sog‘lom, ruhan pok, axloqan yetuk bo‘lgan mamlakat farovonligi va taraqqiyot yo‘lini ilm-fan va ma’rifatni rivojlantirish yo‘lidan dadil bora oladi.

Bunday mamlakat xalqi, o‘zidan keyingi avlodlarga ozod va obod yurtini, mislsiz boyliklarni eng muhimi-ona tabiatga, ona tuproqqa, insonga, cheksiz mehr-muhabbat va sadoqat tuyg‘ularini meros qilib qoldiradi. Ma’naviy-ma’rifiy jihatdan yetuk inson, irodasi mustahkam, e’tiqodi butun, vijdon amri bilan yashaydigan barkamol avlod, har qanday davlat, xalq va millatning eng katta boyligi, qudratli salohiyati manbai sanaladi.

¹¹ Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch. -T.:Ma’naviyat. 2016. 62.b

Bugun yurtimizni ozod va obod go'shaga aylantirish bilan, erkin va farovon hayotni bunyod qilish mumkin. Shuning uchun jamiyat hayotida ekologik madaniyatni rivojlantirish, muhim konstruktiv ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Davlat boshqaruvini ekologik madaniyatga tayanib olib borish, inson va jamiyat, jamiyat va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik, ona tabiatning go'zalliklaridan lazzatlanish, ma'naviy huzurlanish yoshlar amaliy harakatlarida ko'rinib to'g'ri tarbiyalanishlariga yo'l ochib beradi. Bu esa, o'z navbatida voyaga yetayotgan avlodlar tarbiyasiga, ekologik madaniyat nuqtai-nazaridan ham alohida e'tibor qaratishni nazarda tutadi. Yoshlarimiz ongiga shu ezgu g'oyalarni singdirish orqali, ularni yanada faol va yanada tashabbuskor bo'lishlariga dalda berish, har bir farzandimiz qalbida, mustaxkam axloqiy-ekoestetik dunyoqarashni shakllanishi, yangi O'zbekistonning, ekoturistik salohiyatini oshirishda, muhim sanaladi. Shu bois, ekoturizm, turlarining bugungi davr talablaridan kelib chiqib, axloqiy-ekoestetik dunyoqarash bilan dialektik aloqadorligini oshirishning, yangi mexanizmlarini ishlab chiqishni, davrni o'zi taqoza qilmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

- 1.To'rayev B.O. Ijtimoiy falsafa satsiologiya milliy g'oya va publistika.-T.: O'zbekiston. 2015.
- 2.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. -T:Ma'naviyat. 2016.
- 3.Karimov I.A.Bizning yo'limiz demokratik islohatlarni chuqurlashtirish va modirnezatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish yo'lidir.-T.:O'zbekiston.2001
- 4.Karimov I.A. « Ma'naviy yuksalish yo'lida .-T: O'zbekiston. 1998.
- 5.Komilov N. Tasavvuf. Birinchi kitob. -T:Yozuvchi.1996.
- 6.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi.- T.:“O'zbekiston” nashriyoti, 2022.
- 7.Yusupov E. Inson kamolatining ma'naviy asoslari.-T:Universitet. 1998.
- 8.Komilov N. Komil inson haqida to'rt risola.-T.:O'zbekiston 1997.
- 9.Abdulla Avloniy.Tanlangan asrlar to'plami. 1.Jild. -T:Ma'naviyat. 2006 .

10. Сатторов, М. Д. (2020). Экологическое воспитание молодежи в Узбекистане на основе национальных традиций. Россия и мусульманский мир, (3 (317)), 55-59.

11. Sattorov, M., & Ostonov, J. (2023). YANGI O 'ZBEKISTONDA YOSHLARNING ESTETIK DIDINI RIVOJLANTIRISHDA MAISHIY TURMUSH ESTETIKASINING O'RNI VA AHAMIYATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(35).

12. Sattorov, M., & Ostonov, J. (2023). TABIATNI FALSAFIY ANGLASH ZARURATI, VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. PEDAGOGS, 47(2), 116-120.

13. Саттаров, М. Д. (2019). СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ У МОЛОДЕЖИ. Наука и мир, 1(12), 19-20.